

<https://helda.helsinki.fi>

pöy Että oikeastaan minä käytin sen voittosumman
rahapelaamalla kuluttajakansalaiseksi 1900-luvun
jälkipuoliskon Suomessa

Matilainen, Riitta Helinä

Helsingin yliopisto, Taloustieteen osasto
2018

pöy Matilainen , R H 2018 , Että oikeastaan minä käytin sen voittosumman
rahapelaamalla kuluttajakansalaiseksi 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa . julkaisussa J
pöy Autio , M Autio , E Kylkilahti & M Pantzar (toim) , Kulutus ja talous
yhteiskunnan muutokseen : Juhlakirja professori Visa Heinosen 60-vuotispäiväksi .
Department of Economics and Management Publications , Nro 70 , Helsingin yliopisto,
Taloustieteen osasto , Helsinki , Sivut 93-105 . < <http://hdl.handle.net/10138/297680> >

<http://hdl.handle.net/10138/298891>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

RIITTA MATILAINEN

”ETTÄ OIKEASTAAN MINÄ KÄYTIN SEN VOITTOSUMMAN HYVIN”: RAHAPELAAMALLA KULUTTAJAKANSALAISEKSI 1900-LUVUN JÄLKIPUOLISKON SUOMESSA

Kysyn tässä artikkelissa, miksi, milloin ja miten suomalaisista tuli kuluttajakansalaisia sekä miten rahapeliunelmointi sekä erilaiset rahapelikäytännöt liittyvät näihin prosesseihin. Ymmärrykseni kuluttajakansalaisuudesta on saanut vaikutteita ennen kaikkea Visa Heinosen, Minna Lammin ja Mika Pantzarin tutkimuksista.¹ Kuluttajakansalaisella (englanniksi consumer citizen) tarkoitan yksilöä, jonka oletetaan oman kulutuksensa ja omien (kulutus)valintojensa kautta rakentavan omaa elämäänsä osana kulutusyhteiskunnan diskursseja, käytäntöjä ja ihanteita. Pantzarin mukaan kuluttajakansalaisuuden käsite paikantuu sekä kulutusyhteiskunnan vaatiman uudenlaisen, liikkuvan ja materialistisen elämäntavan syntyyn, jossa perusyksiköksi ymmärrettiin erilaisia uutuuksia kuluttavat kotitaloudet että kuluttajaliikkeen aktivismiin. Nykyään kulutusyhteiskunnan jäsenyydestä on tullut lähes pakollista ja väistämätöntä.²

Artikkelini on saanut inspiraatiota Minna Sarantola-Weissin väitöskirjasta *Sohvaryhmän läpimurto: kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*, jossa kiinnostavalla tavalla nostetaan yksittäinen esine eli sohva uudenlaisen kulutuskulttuurin symboliksi³. Minä puolestani hahmotan suomalaisen kulutusyhteiskunnan ja erityisesti kuluttajakansalaisuuden rakentumista rahapeliunelmoinnin ja rahapelikäytäntöjen kautta ja kysyn 1) millaisena suomalaisen kulutusyhteiskunnan kehitys näyttäytyy rahapelaamisen prisman läpi katsottuna ja 2) miten rahapelaaminen muokkasi suomalaista kuluttajakansalaisuutta.

Aineistona käytän vuonna 2000 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) ja silloisen Veikkauksen yhteistyönä rahapelaamisesta keräämää *Veikkausperinne talteen!* -muistitietokeruuta, johon muistojaan kerrytti 230 muistelijaa. Muistelijoista miehiä oli 121, naisia 107 ja kaksi muistelijoista ei kertonut sukupuoltaan. Tekstimassaa tähän keruuseen kertyi yli 1000 liuskaa.⁴ Olen käynyt koko keruun läpi metodinani erilaiset luokittelut ja

¹ Heinonen 1998; Pantzar 2000; Lammi 2006.

² Pantzar 2017, 22.

³ Sarantola-Weiss 2003.

⁴ Kts. tarkemmin kyseisestä muistitietokeruusta Matilainen 2012.

lähiluku. Olen valinnut tähän artikkeliin sellaisia sitaatteja, jotka kuvaavat ja tiivistävät mielestäni hyvin aineiston erityispiirteitä liittyen suomalaisen kulutusyhteiskunnan kehittymiseen ja kuluttajakansalaisuuden ideaan.

Muistitietotutkimuksen klassikkoa Alessandro Portellia mukaillen Outi Fingerroos ja Riina Haanpää toteavat, että muistitieto on luonteeltaan erityistä tietoa: se kertoo vähemmän menneisyyden tosista tapahtumista kuin siitä, mikä näiden tapahtumien merkitys oli tai on muisteluhetkellä⁵. Muistitietotutkija on kiinnostunut menneisyyden moniäänisyydestä eikä välttämättä etsi muistitiedosta faktoja tai menneisyyden ”totuutta”. Jorma Kalelan mukaan tutkimuksessa keskeistä pitäisi olla se, miksi ihmiset ajattelivat ja toimivat siten kuin tekivät eikä se, miten asiat olivat⁶. Muistitietotutkimuksessa johtopäätösten lähtökohtana on se tapa, jolla ihmiset itse jäsentävät omia kokemuksiaan.

Rahapelaaminen ja yhteisen hyvän dispositiivi

Suomalaiseen rahapelaamiseen liittyvien diskurssien ja käytäntöjen sekä yhteiskunnallisen merkittävyyden historiaa on syytä tuntea, jotta pystyy ymmärtämään miksi ja miten rahapelaamiseen liittyneet käytännöt ja unelmointi ovat omalta osaltaan vaikuttaneet suomalaisen kulutusyhteiskunnan syntyyn ja vakiintumiseen ja muovanneet suomalaisten kuluttajakansalaisuutta. Rahapelaamisen tutkimus on viime vuosina Suomessa etabloitunut suotuisista rahoitusmahdollisuuksista johtuen. Kaikkein eniten Suomessa on tutkittu rahapelaamiseen liittyviä ongelmia, mutta myös kulttuurinen ja sosiaalishistoriallinen näkökulma on noussut esille.⁷

Olen väitöskirjassani jakanut suomalaisen laillisen, organisoidun ja julkisen rahapelaamisen historian kolmeen foucaultlaiseen dispositiiviin: kieltolakidispositiiviin, yhteisen hyvän dispositiiviin ja riskidispositiiviin⁸. Nämä dispositiivit kuvaavat miten eri aikoina ja eri tilanteissa suomalaisessa yhteiskunnassa on vastattu rahapeli-ilmiön aiheuttamaan ”ongelmaan”. Dispositiivit paljastavat miten rahapelaamista on ymmärretty, harjoitettu ja säännelty eri aikoina, ja ne kertovat myös suomalaisen rahapelaamisen muutoksesta. Kansainvälisessä vertailussa rahapelaaminen laillistettiin ja kesytettiin Suomessa ajallisesti melko varhain ja poikkeuksellisen onnistuneesti.⁹

Yhteisen hyvän dispositiivi on ollut erityisen tärkeä kausi suomalaisen rahapelikulttuurin kehitykselle. Ajoitan tämän dispositiivin aikakauteen 1920-luvulta 1990-luvun alkuun: 1920-luvulla rahapelaamista alettiin laillistaa sallimalla raha-arpajaiset ja totalisaattori hevoskilpailuissa vuoden 1889 ”rahapelikieltolain” jälkeen. Kehitys jatkui seuraavina vuosikymmeni-

⁵ Fingerroos & Haanpää 2006.

⁶ Kalela 2006.

⁷ Raento 2011; Tammi, Castrén & Lintonen 2015.

⁸ Katso Foucault’n dispositiivista Matilainen 2017.

⁹ Matilainen 2017.

nä, kun Raha-automaattiyhdistys perustettiin vuonna 1938 ja Veikkaus hävityn talvisodan jälkeen vuonna 1940.

Yhteisen hyvän dispositiivin tunnusomaisia piirteitä ovat rahapelaamisen ymmärtäminen jokaisen kansalaisen velvollisuudeksi, rahapelaamisen tuottojen ohjaaminen hyvinvointivaltion rakentamiseen, rahoittamiseen ja ylläpitoon sekä rahapelituottojen suojaaminen luomalla rahapelimonopolit, jotta ulkomaiset rahapelitarjoajat eivät pääsisi Suomeen ja jotta suomalaiset eivät pelaisi ulkomaille. Tätä viimeksi mainittua tendenssiä voi kutsua protektionismiksi eli ”taloudelliseksi nationalismiksi”. Tarkoituksena ei ollut ainoastaan lisätä veroihin verrattavia valtiontuloja vaan myös rakentaa suomalaista kansakuntaa nostamalla Suomi muiden länsimaisten valtioiden joukkoon. Rahapelimonopoliin syntymistä voidaan pitää myös merkinä valtion intressistä taata tiettyjen (uusien) sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen ja instituutioiden avustaminen.¹⁰

Yhteisen hyvän dispositiiville on myös tyypillistä rahapelaamisen demokratisoituminen ja tasa-arvoistuminen muun yhteiskunnan muuttuessa samaan suuntaan: rahapelaamisesta tuli mahdollista ja siihen kannustettiin olipa pelaajana sitten mies tai nainen, maalainen tai kaupunkilainen tai työväenluokan tai keskiluokan edustaja. Tämän dispositiivin ideaalityyppiin rahapeli on lotto, joka lanseerattiin vuonna 1971 ja joka hyvin nopeasti nousi suomalaista rahapelikulttuuria ja ennen kaikkea rahapeliunelmointia määrittäväksi peliksi. Toinen suomalaista rahapelikulttuuria määrittävä (ja yleismaailmallisesti erikoinen ilmiö) on rahapeliautomaattien hajasijoittelu erilaisiin arkielämän sujuvuuden ja kulutuksen kannalta keskeisiin tiloihin kuten kauppoihin, huoltoasemille, kioskeille, ravintoloihin, baareihin, risteilyaluksille ja työpaikkaruokaloihin. Näin rahapelaamisesta tehtiin hyvin julkista, helppoa ja soveliaa myös naisille: hämyisän baarin sijaan videopokeria saattoi pelata tutun marketin aulassa.

Erityisesti Suomen valtiolla on ollut ainutlaatuinen rooli rahapelaamisen kesyttämisessä eli rahapelaamisen aktiivisessa tuottamisessa kaikille suomalaisille sopivaksi ajanvietteeksi ja kulutusunelmien kohteeksi. Tätä kehitystä edisti myös se seikka, että Suomen sisäinen rahapelisääntely on kansainvälisesti katsottuna ollut 2010-luvulle asti hyvin sallivaa. Tästä osoituksena ovat jo aiemmin mainittu kansainvälisesti katsottuna lähes ainutlaatuinen raha-automaattien hajasijoitus, rahapelaamisen löysät ikäraajat, valtion mukanaolo rahapelitoiminnassa muun muassa Yleisradion kautta (radiossa vakioveikkausvihjeet ja -tulokset, televisiossa lauantaan lottoarvonta) ja hyvin laajan ja innovatiivisen rahapelimainonnan salliminen.¹¹

Voidaankin sanoa, että rahapelaamiseen osallistumisesta tuli yhteisen hyvän dispositiivin aikana hyvän kansalaisuuden symboli.¹²

¹⁰ Matilainen 2010; Myllymaa & Matilainen 2016.

¹¹ Matilainen & Raento 2014; Myllymaa & Matilainen 2016.

¹² Matilainen 2017.

Rahapelaaminen kulutuksena ja unelmointina

Monien muiden rahapeli-ilmiötä tutkineiden tapaan ymmärrän rahapelaamisen yhtenä kulutuksen muotona. Muistitietoaineistoissa on viitteitä siitä, että näin myös pelaajat ovat sen ymmärtäneet eli rahapelaaminen on ollut yksi muun vapaa-ajankulutuksen (muun muassa elokuvateatterikäyntien) vaihtoehto. On kiinnostavaa, että monille lapsille ja nuorille juuri rahapelaaminen on tarjonnut mahdollisuuden rahankäytön opetteluun ja itsenäisten kulutuspäätösten tekoon. Rahapelaaminen on usein aloitettu silloin kun on tienattu ensimmäisen kerran omaa rahaa.¹³ Myös muut rahapelitutkijat ovat huomanneet samankaltaisen ilmiön. Esimerkiksi Keith Hart toteaa, että osallistuminen rahapelaamiseen voi monille köyhille ihmisille tarjota tilaisuuden osallistua rahatalouteen aktiivisesti. Vedonlyönti ja rahapelaaminen opettavat hänen mukaansa rahanhallintaa ja erilaisia taitoja, joita voi käyttää muutenkin kuin rahapelaamisessa.¹⁴

Colin Campbellin vuoden 1987 kuuluisa kulutushistoriallinen jako traditionaaliseen ja moderniin hedonismiin on aina tuntunut käyttökelpoiselta rahapelikulutuksen ja siihen olennaisesti liittyvän rahapelivoittohaaveilun ymmärtämisessä ja analysoinnissa. Jako traditionaaliseen ja moderniin hedonismiin perustuu käsitteiden tyydytys (*satisfaction*) ja nautinto (*pleasure*) väliseen eroon.¹⁵

Hedonistinen toiminta on käytöstä, jossa nautintoa tavoitellaan tietoisesti ja itsetarkoituksellisesti. Campbellin mukaan hedonistinen toimintateoria (*the hedonistic theory of social action*) ohjaa huomion kulutuksen luonteeseen vapaaehtoisena, kuluttajan itse ohjaamana ja luovana prosessina, jossa kulttuurisilla ideaaleilla on merkityksensä. Modernin hedonismin kehityksen voi ymmärtää siirtymänä tuntemuksista tai aistihavainnoista (*sensations*) tunteisiin (*emotions*). Tässä kehittelyssä Campbell nojaa Weberin *Entzauberung*-käsitteeseen: yksi modernin ajan tunnusmerkeistä on luopuminen uskosta ”henkiin” ja niiden toimintaan maailmassa ja luonnossa.¹⁶

Modernin hedonismin tunnuspiirteeksi syntyy mielikuvituksen, päiväunelmoinnin ja fantasioimisen käyttö ja hallinta; Campbell kutsuukin modernia hedonistia ”unelmataiteilijaksi” (*dream artist*). Campbell torjuu näkemykset siitä, että nykyinen materialistinen kulttuuri perustuisi mielihyvän ja nautinnon erittäin pikaiselle tyydyttämiselle. Hän väittää, että päiväunelmointi liittyy kiinteästi odotuksen jännitykseen ja sen mukanaan tuomaan kaipaukseen (*longing*). Itse asiassa haluaminen (*wanting*) onkin modernissa hedonismissa nautinnon tavoittelun keskeinen tekijä omistamisen (*having*) sijasta. Tämä aiheuttaa sen, että halun täyttyminen onkin modernille hedonistille pettymystä aiheuttava asia, koska mikään kuviteltu halun kohde ei reaalisesti pysty täyttämään sille unelmamaailmassa

¹³ Matilainen & Raento 2014.

¹⁴ Hart 2013.

¹⁵ Campbell 1987.

¹⁶ Campbell 1987.

annettuja merkityksiä ja toiveita. Näin ollen hedonisti jatkaa alati haaveilua, haluamista ja ostamista. Tärkeää Campbellin ajattelutavassa on myös sen ymmärtäminen, että negatiivisiksi ymmärretyt tunteet kuten suru, nostalgia tai itsesääli voivat olla nautinnon lähde ja kohde. Näin Campbell saa ilahduttavalla tavalla laajennettua kulutuksen määrittelyä tavalla, joka sopii hyvin rahapeliunelmoinnin vetovoiman selittämiseen:

”The essential activity of consumption is thus not the actual selection, purchase or use of products, but the imaginative pleasure-seeking to which the product image lends itself, ”real” consumption being largely a resultant of this “mentalist” hedonism.”¹⁷

Voittounelmat: Hedonismia suomalaisessa kontekstissa

Unelmointi on aina ollut elintärkeä osa ihmisten rahapelikäyttäytymistä ja rahapeliunelmointia on myös tutkittu jonkin verran. Kiteytetysti voisi sanoa, että voitoista unelmointi on antanut monille rahapelaajille mahdollisuuksia kuvitella mielessään erilaista tulevaisuutta. Monelle suomalaiselle rahapelit ovat olleet ainoa mahdollisuus päästä käsiksi isoihin rahoihin tai usein edes sellaisiin rahoihin, jotka helpottaisivat arkielämää tai mahdollistaisivat esimerkiksi kestokulutustavaroiden hankinnan. On siis ollut tavallaan rationaalista veikata ja pelata rahapelejä, jos muuten ei ole pystynyt rikastumaan.¹⁸

Esittelen tässä kappaleessa aineistositaatteja kronologisessa järjestyksessä, joka mielestäni valaisee suomalaisen kulutusyhteiskunnan kehitystä toisen maailmansodan jälkeen. Voittounelmointi on liittynyt kaikkein vahvimmin oman asunnon hankintaan. Lisäksi ruuan hankinta, oman perheen auttaminen, auton ostaminen ja matkailu nousevat esiin rahapelivoittokulutushaaveissa. Kannattaa kuitenkin pitää mielessä, että muistitietoaineisto on kerätty vuonna 2000. Uskallan väittää, että vuonna 2018 kerätty aineisto paljastaisi jo toisenlaisen, ehkäpä hedonistisemman ja räväkemmän kulutuskulttuurin, vaikka suureen voittoon ja äkilliseen rikastumiseen liittyvät myytit ja ennakko-oletukset ovatkin tiukassa suomalaisessa kulttuurissa.¹⁹

Vuonna 1939 syntyneen naisen sitaatissa näkyy hyvin sodanjälkeisen ajan niukkuus ja toive vakioveikkausvoitosta herkkuruuan takaajana:

Toiveissani oli paljon: matkustaisin Ruotsiin mamman ja papan luokse (olin sotalapsi ja ikävöin ”oikeiden” vanhempieni luokse), ostaisin takin ja kengät, ja kotiin monta kullankeltaista, lämmintä

¹⁷ Campbell 1987.

¹⁸ Casey 2003; Hart 2013; Matilainen 2017. Englantilaisen sosiologi Emma Caseyn mukaan työväenluokkaiset ihmiset ovat usein suhtautuneet rahapelaamiseen todellisenä mahdollisuutena helpottaa vaikeaa taloudellista tilannettaan.

¹⁹ Vrt. Falk ja Mäenpää 1997.

*ranskanleipää ja pötkön vaaleaa, rasvaista makkaraa. Se oli parasta mitä tiesin: paksu viipale makkaraa valkoisen leivän päällä. Ja sitä saisi syödä niin paljon, että napa paukkuisi.*²⁰

Tämä sitaatti laittaa myös kysymään missä vaiheessa Suomessa tapahtui muutos Campbellin korostamasta traditionaalisesta hedonismista moderniin hedonismiin. Voisi nimittäin ajatella, että pulan ja puutteen, jopa suoranaisten nälän vaivaamassa 1940-luvun Suomessa on todellakin voinut olla erittäin suuri nautinto saada kerrankin kylliksi syödäkseen ja jopa mässäillä. Eikö tämä menisi traditionaalisen, aistien varassa toimivan traditionaalisen hedonismin kaavaan?

Oma asunto ja toive omasta tilasta (ehkä myös omasta paikasta maailmassa) on rahapeliunelmointimuistojen vahvin diskurssi. Hyvin tyypillinen on seuraava vuonna 1940 syntyneen naisen sitaatti, jossa kerrotaan tädin toiveista tiukassa taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa. Punaisen mökin vetovoima suomalaisiin on ollut valtava:

*Poissa oli tädin setelinleikkausmasennus, silmissä loisti unelma, askel oli kevyt ja hymy herkässä. Pimenevinä iltoina istuimme tuvassa, leikkasimme matonkuteita, täti kehräsi tai paloittelimme sikuria, täti kertoi unelmansa: punainen mökki, omenapuut, marjapensaat hietamultaperunamaa – ehdottomasti – oma lähde ja sauna. Siinä kaikki.*²¹

Vuonna 1975 syntynyt nainen kuvaa omassa muistelmassaan miten opiskeluajan köyhyyttä saattoi lievittää lottokävelyillä ja haaveilulla paremmasta tulevaisuudesta, johon olennaisena osana kuuluisi asunto Helsingin hienostoalueelta:

Muutin vuosia sitten Helsinkiin opiskelun vuoksi. Elämä oli rahallisesti todella tiukkaa ja ajattelin että ainoa tapa saada ylimääräistä rahaa on voittaa se lottoamalla. Löysin kimppekaverin lotoon silloisesta kämppiksestäni Tiinasta. Laitoimme molemmat kaksi ruutua lotto kestonä kymmeneksi viikoksi aina kerrallaan, kaiken kaikkiaan kolme vuotta.

*Joka lauantai pari tuntia ennen lottoarvontaa lähdimme ns. lottokävelylle. Kävelimme yhdessä reilun tunnin kävelyn ja kävimme läpi asioita joita teemme, kun (!) voittamme lotossa. Kaikki Helsingin hienostoalueiden kiinteistövälitysvälikkeiden ikkunat kolusimme läpi ja suunnittelimme millaiset vierekkäiset asunnot ostaisimme, miten sisustaisimme ne ja miten loppuelämä sujuisi lottovoittajina. Minkä verran lahjoittaisimme hyväntekeväisyyteen ja kuinka paljon vanhempamme rikastuisivat meidän voitostamme.*²²

²⁰ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 40.

²¹ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 828–829.

²² SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 964.

Muistitietoaineistoista käy kiinnostavasti selville mitä on ajateltu hyvään (tai parempaan) elämään kuuluvan. Muistelman Yrjö on luullut voittaneensa rahapeleissä. Tyypillistä on, että erityisesti pienillä maalaispaikkakunnilla (mahdollisista) voitoista tuli koko kylän puheenaihe. Vuonna 1941 syntynyt mies kertoo:

Ensialkuun sitä luultiin oikeaksivotoksi kylälläkin ja se oli yleinen puheenaihe ja Yrjö oli niin otetettu vieras, että ja kyselyjä riiti. Ensimmäinen ja tärkein oli päästä naimaan Sitten tuli vaatejien osto, asunnon laitto, auto ja kaikkia mitä, mitä köyhä haaveilee, tietä onneen.²³

Kunnollisten vaatteiden puute ja vaatteiden tärkeys sosiaalisen elämän kannalta nousee esille erityisesti sellaisissa sitaateissa, joissa kuvaillaan sodanjälkeistä aikaa ja 1950-lukua. Vaatteet ovat toisaalta tärkeitä (ja kalliita) vielä 1990-luvullakin, mutta kulutustoiveista löytyy myös lehtiä, tietokoneita ja cd-levyjä:

Jos voittaisin jättipotin, makselisin aluksi omat osuuteni asuntolainasta. Sitten täydentäisin rutkasti perin köyhää vaatevarastoani. Satsaisin etenkin ulkoiluvarusteisiin. Goretexiä, microa; mitä kaikkea niitä onkaan. Asuja hankkisin useamman vaateparren heti kerralla ja kenkiä tuplasti myös. Niinpä minä kävelyfani voisin reippailla joka säällä.

Tilaisin myös enemmän lehtiä; kaikilta kiinnostavilta aloilta. Kenties hankkisin mahdollisimman modernin tietokoneen ja CD-levyjä pyörittävän radionauhurin.

Sen klassisen, fraasinomaisen, kliseemäisen maailmanympärysmatkan minä jättäisin tekemättä. Miksi hiivatissa ihmisen pitäisi eksotikan ja kokemusten hankkimisen nimissä lähteä kaikenmaailman likaisiin, tautisiin maihin.²⁴

Mutta näkyy voittounelmoinnissa myös toiveita matkustelusta, turkiksista, hienoista autosta ja jopa elämänsuunnan muuttamisesta kokonaan. Vuonna 1940 syntynyt nainen kertoo kuinka hänen ja aviomiehen haaveet voiton jälkeisestä tulevaisuudesta 1970-luvulla eivät sopineet toisiinsa:

Kului aikaa, sitten tuli Lotto. Ja Lottotyttö sai miehenkin innostumaan. Me aloimme lotota. Mutta, mutta meidän unelmamme voittorahojen käytöstä ei oikein lyönyt yksiin, jokaviikkoinen riita ja alkoi tuntua, että jos jompikumpi voittaa päävoiton niin se on sama kuin avioero. Mies: saisi kerrankin ostaa apulannat rahalla, minä: linna

²³ SKS KRA 2000 Veikkausperinne talteen!, 1032.

²⁴ SKS KRA 2000 Veikkausperinne talteen!, 15.

*Espanjasta, ruusutarha ja dalmatialaiskoira, harmaa hevonen, jolla ratsastaisin viinitarhoja tarkastamassa. Meidän lottoamisemme loppui vähin äänin ja vähin voitoin, ainoa lohtu: tulisihan voitettu joka viikko muutama markka kun ei lotonnut.*²⁵

Apulanta ja linna Espanjasta kuvaavat erilaista suhtautumista voittorahan potentiaaliin: luodako itselle kokonaan uusi elämä, tulevaisuus ja uudet kulutustottumukset vaiko parempi ja taloudellisesti turvatumpi versio omasta aikaisemmasta elämästä jatkaen oman luokan kulutuskäytäntöjä. Minkkiturkki, timanttikoru ja viulu tuntuvat seuraavan sitaatin perusteella olevan takeita sosiaalisesta noususta ja rikastumisen mukanaan tuomasta vaatimuksesta ”hienostua”. Vuonna 1927 syntynyt nainen kirjoittaa:

*”Yksi veljistäni asui sen talon läheisyydessä, hänelläkin oli suunnitelmia talon varalle, -jos sattuisi voittamaan veikkauksessa. Veljeni vaimo pilaili miehensä kanssa: ”Jos voittaisit milj. mk. niin ostasitko sitten vaimolle minkkiturkin, timanttikorun, vai viulun? Hänen mielestään pitäisi ”hienostua”, jos rikastuisi. Hänen kotikylässään eräällä emännällä oli taiteellisia harrastuksia, hänellä oli piano, hän osasi laulaa, ja lausui runoja, hän oli muihin emäntiin verrattuna hieno Diiva.”*²⁶

Kaiken kaikkiaan muistitietoaineistojen vuoden 2018 näkökulmasta hyvin maltilliselta tuntuva unelmointi vahvistaa Heinosen tutkimustuloksia Suomessa pitkään vallinneesta talonpoikaisesta etiikasta, jossa näyttävää, runsasta ja liiallista kuluttamista on pidetty sopimattomana ja tuomittavana²⁷.

Miten rahapelivoitto rakensi kuluttajakansalaisuutta?

Joskus onni potkaisee ja rahapeleissä voitetaan pieniä ja vähän isompiakin summia. Esittelen tässä kappaleessa aineistositaatteja, joiden avulla voi analysoida miten kuluttajakansalaisuutta on rakennettu rahapelivoittojen mahdollistamalla kulutuksella. Ennen kaikkea muistelijat kertovat arkielämän helpottumisesta, asumisen tason nostosta ja pitkään haaveiltujen kestokulutustavaroiden ostamisesta rahapelivoittovarojen avulla. Mutta myös lomamatkoihin ja kauniiseen turhuuteen on satsattu.

Vuonna 1933 syntyneen naisen kotiin ostettiin veikkausvoittorahoilla radio:

Paras muistoni Veikkaamisesta on se kun vuosi ja neljä kuukautta nuorempi veljeni voitti ”tippaamisesta”. Se oli heti, kun ”tippaaminen” alkoi.

²⁵ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 831–832.

²⁶ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 580.

²⁷ Heinonen 1998, 380.

En muista paljonko se oli, mutta se oli siihen aikaan ”iso raha”.

Vanhempani laittoivat vähän rahaa lisää, ja niin meille ostettiin radio, Telefunken. Se oli siihen aikaan harvinaista, mutta Voi miten tärkeä ja tarpeellinen se oli, sitä tultiin naapurista, ja sukulaisetkin kuuntelemaan. Uutiset ja kaikki tärkeät asiat kuunneltiin tarkkaan, eten sota-aikana ”Tiltun” häiritsemisestä huolimatta. Olihan lehdet ja ”Rikun” huuto ”tähtä tanomia” tärkeät, mutta Telefunken, se oli jotain.²⁸

Sitaatista käy ilmi kuinka radiota ei sota-aikaan ollut läheskään kaikilla ja kuinka sen omistaminen antoi perheelle sosiaalista statusta omassa elinympäristössään. Rahapelivoitto on voinut auttaa myös ylitsepääsemättömältä tuntuvassa elämäntilanteessa, joka tämänkin mieskertojan perhettä kohtasi 1960-luvulla:

Eletään 1960 lukua kaikki tuntuu koko perheestämme todella vaikealta kuinka selvitä päivistä. Meitä on neli henkinen perhe isä, äiti ja neljä kasvavaa lasta. Mutta kaikkea varjostaa isän vakava sairaus, osta johtuen jokapäiväinen toimeentulo on todella kiven takana. Kaikki mitä oli ollut on vaihdettu rahaksi, osa annettu velanpantiksi. Mutta paistaa se päivä risukasaankin ja onneksi isällä riitti vielä uskoa veikkaukseen. Varmaankin aivan viimeisillä penneillään hän täytti kupongin ja kuinka ollakaan voittohan sieltä tuli. Velat maksettiin pantatut tavarat lunastettiin, elämä hymyili tältä osin. Ja ehkäpä kyseinen voitto nopeutti isän paranemista, sillä ehtihän hän vielä täyttää monta veikkaus kuponkia loppuelämänsä aikana.²⁹

Voittorahoja on käytetty asumisen tason parantamisen lisäksi myös kestokulutustavaroiden ostoon. Voitto mahdollistaa 1970-luvulla ensimmäisen jääkaapin oston talouteen sekä sähkölieden hankinnan puuhellan lisäksi. Vuonna 1948 syntynyt nainen muistelee, että voiton avulla voitiin myös ostaa uusia kanoja perheen lisätienestien takaajiksi:

Äiti voittaa veikkauksesta 1970-luvulla 5000 mk. ”Ja sitten veikkaustoimistoon.

Muistan hyvin, kun silmä tarkkana yritin laskea eteemme ladottavia satasia. Sekosin täysin laskuissa nähdessäni niin ison setelipinin kasvavan tiskillä.

Tuntui se huimalta. Sitten vaan nopsasti tekemään suunniteltuja ostoksia.. pikkusiskon mekko, itse sain uuden jakkupuvun. Ne olivat varmaan tärkeimmät.

²⁸ SKS KRA 2000 Veikkausperinne talteen!, 661.

²⁹ SKS KRA 2000 Veikkausperinne talteen!, 1014.

Mutta jotenkin oli vain kiire kotiin näyttämään äidille rahoja. Hänen veikkausinnostuksestaanhan tämä kaikki oli osallemme tullut. ---

Vaikka sanotaan, ettei raha tuo onnea, niin kyllä se meistä ainakin onnelta tuntui.

Saatiin jääkaappi, saatiin sähköliesi vanhan puuhellan lisäksi. Sitten ne ihanat keltaiset tipuset. Meillä oli nimittäin pieni kanalta, josta perheemme sai vähän lisätienestiä äidin hoitaessa kanoja. Munia sitten yhdessä puhdisteltiin ja vietiin kauppaan. Kanat olivat jo vanhoja tai oliko sillä hetkellä ollenkaan, sitä en tarkkaan muista, mutta nyt äiti voi ostaa uusia kasvamaan ja munimaan.

Rajaa jäikin vielä ja äiti vei ne pankkiin.

Meitä vähän hymyilytti, kun äiti kertoi pankkivirkailijan ihmetelleen, että ”tuliko sitä niin paljon”. Vai vieläkin paljon ja mitä kaikkea me olimme jo hankkineet!³⁰

Hurvittelukertomukset tuntuvat nykyisestä näkökulmasta hillityiltä, mutta kuvastavat kirjoittajien kokemusmaailmaa. Rengasmatkat, kesämökit ja jälleen sitaatissa esiintyvä uusi liesi ovat olleet unelmien kohteita, joihin on haluttu panostaa. Vuonna 1924 syntynyt mies muistelee omaa voittojuhlintaansa:

Käytinkin suurimmalta osin sen voittorahan taloremonttiin, toki minä sentään hiukan hurvittelinkin. Sain parin kuukauden kuluttua kesäloman ja silloin tein rengasmatkan. Ajelin junalla ympäri Suomea. Yövyin hotelli Aulangolla pari yötä. Katselin kaunista Suomea ja nautin rahamiehenä olosta jonkin aikaa. Että oikeastaan minä käytin sen voittosumman hyvin.³¹

Sitaatissa ilahduttaa kuinka kirjoittaja tuntee olonsa hyväksi ihmiseksi, kuluttajaksi ja kansalaiseksi. Siinä ei ole tietoaakaan mahdolliseen ”törsäämiseen” liittyvästä katumuksesta, vaan iloa kauniista Suomesta ja hyvin vietetystä lomasta. Nautinto kauniista luonnosta liittyy myös seuraavaan naisen kirjoittamaan muistelmiaan:

Minä taas – palaan kuin muuttolintu, joka kesälomallani Raumalta Mikkelin. Neljä viikkoa nautin tästä kauniista luonnosta, saunomisesta, puhtaasta vedestä ja hiljaisista kesäöistä. Ilman sitä jokerivoittoa meillä ei olisi ollut tähän koskaan varaa.³²

Rahapelivoitto on siis mahdollistanut yhden suomalaisen unelman eli oman kesämökin oston. Kiinnostavaa on myös vuonna 1938 syntyneen

³⁰ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 913.

³¹ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 369–370.

³² SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 808.

naiskirjoittajan jako välttämättömään ja ”turhaan” kulutukseen, josta ei kuitenkaan tunnuta saavan omantunnonpistoksia:

Sen verran noita voittoja tuli, että sain ostetuksi meille kaasulieden tilalle silloisen hienouden Helkaman Kuningatar-lieden ja vielä jäi kaikenlaiseen turhuuteenkin rahaa.³³

Sukupuolijako tuntuu olevan melko selvä kestokulutustavarahankinnoissa. Naisten kertoessa omista liesihankinnoistaan vuonna 1932 syntynyt mies ei jaksakaan laittaa rahojaan hautajaisrahastoonsa vaan ostaa tietokoneen ja tekstitelevisioiden:

Omissa veikkauspeleissäni en ole saanut 1700 mk suurempia voittoja. Huomattavin voitto tuli Ässä-arvalla, 5000 markkaa. Ensin ajattelin tallettaa sen hautajaisrahastooni, kun tuo tili aina ammottaa tyhjyyttään. Mutta pitkäksi kävi kuoleman odotus. Niinpä minä ostin kunnon kirjoituspelin, IBM-koneen, jolla voi näitäkin muisteloita panna paperille. Ja vielä ostin myös tekstitelevisioiden, jotta kaikki veikkaustietous on aina käsien ulottuvilla.³⁴

Voittajat pystyivät parantamaan omaa materiaalista elämäänsä ja samalla lisäämään onnellisuuttaan ottaen osaa yleiseen elintason nousuun ja teknologiseen kehitykseen. Ainakin näissä sitaateissa välittyy kuva kulutukseensa tyytyväisistä rahapelaajakansalaisista, joille rahapelillä saatu ”ylimääräinen” raha on tuonut elämään kauan kaivattu ekstraa. Campbellin teorioita mukaillen voisi sanoa, että muistelijat ovat todella nauttineet kulutusunelmistaan (wanting), mutta myös itse kulutus ja kestokulutustavaroitten ostaminen (having) on suonut heille onnellisuutta ja tuonut uutta sosiaalista arvonnousua, itsearvostusta, iloa ja nautintoa.

Kuluttajakansalaisuus ja rahapelaaminen

Muistitietoaineistositaattini paikantuvat ajallisesti alussa kuvaamani rahapelaamisen yhteisen hyvän dispositiiviin ja antavat rahapelaamisesta myönteisen kuvan. Yhteisen hyvän dispositiivissa rahapelaamiseen osallistumisesta muodostui hyvän kansalaisen velvollisuus, jonka avulla rakennettiin suomalaista hyvinvointivaltiota keräämällä rahaa valtiolle, joka sitten jakoi ne erilaisiin hyviin tarkoituksiin.³⁵

Tarkoitukseni ei ole vähätellä mahdollisen rahapeliongelmapelaamisen haittoja sekä pelaajalle itselleen että hänen läheisilleen ja ympäristölleen, vaan tuoda esille näkökulma, jossa rahapelaamista tarkastellaan osana suomalaisen kulutusyhteiskunnan syntyä ja vakiintumista. Voisinkin kiteyttää ideani seuraavasti: Osallistumalla suomalaista hyvinvointivaltiota

³³ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 735.

³⁴ SKS KRA 2000 *Veikkausperinne talteen!*, 405.

³⁵ Matilainen 2017.

hyödyttävänä markkinoituun rahapelaamiseen ja usein yhteisöllisesti jaettuun unelmointiin suomalaisesta rakentui hyvä (kuluttaja)kansalainen.

Kirjoittaja toimii tutkijatohtorina ja työskenteli Visan kanssa ensimmäisen kerran kesällä 1998 ollessaan tutkimusapulaisena Visan suomalaisen mainonnan historia -projektissa.

LÄHTEET

Arkistoaineistot:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Kansanrunousarkisto Veikkausperinne talteen! 2000.

Kirjallisuus:

Campbell, Colin (1987) *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Padstow: Basil Blackwell.

Casey, Emma (2003) Gambling and Consumption. Working-Class women and UK National Lottery Play. *Journal of Consumer Culture* 3 (2), 245–263.

Falk, Pasi & Mäenpää, Pasi (1997) *Lottomiljonäärit. Tutkimus suomalaisista lottovoittajista*. Helsinki: Gaudeamus.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006) Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, O., Haanpää, R., & Heimo, A. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.

Hart, Keith (2013) Making money with money: reflections of a betting man. In Cassidy R., Andrea Pisac, A. & Loussouarn, C. (eds.) *Qualitative Research in Gambling. Exploring the Production and Consumption of Risk*. New York and London: Routledge, 15–27.

Heinonen, Visa (1998) *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki: kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Kalela, Jorma (2006) Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Fingerroos, O., Haanpää, R., & Heimo, A. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67–92.

Lammi, Minna (2006) *Ett' varttuisi Suomenmaa. Suomalaisten kasvattaminen kulutusyhteiskuntaan kotimaisissa lyhytelokuissa 1920–1969*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1074 ja Suomen elokuva-arkiston julkaisuja.

Matilainen, Riitta (2010) A Question of Money? The Founding of Two Finnish Gambling Monopolies. In Kingma, S.F. (ed.) *Global Gambling. Cultural Perspectives on Gambling Organizations*. London and New York: Routledge, 21–37.

Matilainen, Riitta (2012) Muistitietoaineistot rahapelaamisen tutkimuksessa. In Raento, P (toim.) *Rahapelaaminen Suomessa. Aiheet ja aineistot*. Helsinki: Gaudeamus, 161–179.

- Matilainen, Riitta (2017) *Production and consumption of recreational gambling in twentieth-century Finland*. Helsinki: University of Helsinki. Publications of the Faculty of Social Sciences.
- Matilainen, Riitta & Raento, Pauliina (2014) Learning to gamble in changing sociocultural contexts: experiences of Finnish casual gamblers. *International Gambling Studies* 14 (3), 432–444.
- Myllymaa, Antti, & Matilainen, Riitta (2016) Eurooppalaisen rahapelipolitiikan suuri murros vielä edessä? Avauksia. *Yhteiskuntapolitiikka* 4/2016, 469–476.
- Pantzar, Mika (2000) *Tulevaisuuden koti: arjen tarpeita keksimässä*. Helsinki: Otava.
- Pantzar, Mika (2017) Kuluttajakansalainen datataloudessa. *Tieteessä tapahtuu* 5/2017, 21–26.
- Raento, Pauliina (2011) Gambling, Space and Boundaries in Finland. In Raento, P. & Schwartz, D. G. (eds) *Gambling, Space, and Time. Shifting Boundaries and Cultures*. Reno & Las Vegas: University of Nevada Press, 60–82.
- Sarantola-Weiss, Minna (2003) *Sohvaryhmän läpimurto: kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tammi, Tuukka, Castrén, Sari, & Lintonen, Tomi (2015) Gambling in Finland: Problem gambling in the context of a national monopoly in the European Union. *Addiction* 100, 746–750.